

KS. DANIEL KOPER

ŚWIĘCENIA NIŻSZE, POSŁUGI I FUNKCJE WIERNYCH ŚWIECKICH W LITURGII

Ks. Czesław KRAKOWIAK, *Święcenia niższe, posługi i funkcje wiernych świeckich w liturgii*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2019, ss. 159. ISBN 978-83-7306-833-9.

DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rt.2019.66.8-11>

Jednym z wymiarów ostatniej reformy liturgicznej związanej z Vaticanum II jest zastąpienie niższych święceń poprzez obrzędy ustanowienia do wykonywania posług lektora i akolity. Zmiany tej nie należy interpretować jako rewolucji, lecz odczytać ją w perspektywie wiary jako element tego, co Benedykt XVI nazwał „hermeneutyką ciągłości”. Publikacja ks. prof. Czesława Krakowiaka *Święcenia niższe, posługi i funkcje wiernych świeckich w liturgii*, jako jedyna polskojęzyczna publikacja prezentująca kompleksowo tę tematykę, pomaga nie tylko poznać proces kształtowania się i przemiany niższych święceń w posługi, ale również dokonać oceny słuszności reformy liturgicznej Soboru Watykańskiego II, gdyż często najlepszym weryfikatorem słuszności określonego działania bądź procesu dokonanego w dziejach jest czas.

Autorem omawianej pozycji jest ks. prof. Czesław Krakowiak, emerytowany profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, urodzony 16 czerwca 1944 r. w Księżomierzu. W latach 1962-1968 studiował w Wyższym Seminarium Duchownym w Lublinie. W 1970 r. rozpoczął studia specjalistyczne z liturgiki w Instytucie Teologii Pastoralnej KUL, które uwieńczył licencjatem kanonicznym w 1973 r. Tytuł doktora teologii uzyskał w 1978 r., a stopień doktora habilitowanego – w 2003 r. Od 2013 r. jest profesorem nauk teologicznych. Ks. prof. Krakowiak przez wiele lat był pracownikiem naukowym KUL, specjalizującym się w teologii liturgii oraz liturgice pastoralnej oraz piastującym wiele odpowiedzialnych funkcji (m.in. Dyrektora Instytutu Teologii Pastoralnej KUL, Kierownika Katedry Teologii

Ks. mgr DANIEL KOPER – wikariusz Parafii pw. Najświętszego Serca Jezusa w Klemensovie (Bodaczowie) w diecezji zamojsko-lubaczowskiej, student teologii duchowości w KUL; adres do korespondencji: Bodaczów 150b, 22-460 Szczepieszyn; e-mail: danielkoper@interia.eu

Liturgii). Pomimo przejścia na emeryturę w 2014 r. nadal aktywnie uczestniczy w życiu akademickim, publikuje nowe książki i artykuły, należy do Komisji Teologii Oddziału PAN w Lublinie i do Towarzystwa Naukowego KUL oraz aktywnie włącza się w życie Kościoła, czego przykładem jest działalność w Komisji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów KEP w roli konsultora. Pełni również funkcję przewodniczącego Archidiecezjalnej Komisji Liturgicznej (archidiecezja lubelska). Jest autorem licznych publikacji książkowych i artykułów dotyczących liturgii oraz promotorem wielu prac doktorskich i magisterskich.

Książka *Święcenia niższe, posługi i funkcje wiernych świeckich w liturgii*, która ukazała się w 2019 r. nakładem Towarzystwa Naukowego KUL, rozpoczyna się od wstępu autora i składa się z siedmiu rozdziałów (I. Święcenia niższe (*ordines minores*) do Soboru Trydenckiego, II. Sobór Trydencki: sakrament święceń (*Ordo*) i święcenia niższe (*ordines minores*), III. Obrzędy tonsury i święceń niższych w *Pontificale Romanum* Soboru Trydenckiego, IV. Teologiczne i prawne podstawy posług i funkcji wiernych świeckich w liturgii, V. Reforma święceń niższych i ustanowienie posługi (*ministerium*) lektora i akolity, VI. Liturgiczne funkcje (*liturgica munera*) wiernych świeckich, VII. Nadzwyczajne zadania (*officia extraordinaria*) wiernych świeckich w liturgii. Całość dopełnia zakończenie (pełniące funkcję podsumowania i zwięzłej oceny realizacji reformy liturgicznej w Polsce), wykaz skrótów, dość obszerna bibliografia oraz indeks osobowy.

Głównym celem publikacji, jak zaznacza ks. prof. Czesław Krakowiak we wstępie, jest ukazanie słuszności reformy liturgii po Soborze Watykańskim II. Jednym z założeń tejże reformy było zwiększenie zakresu uczestnictwa wiernych świeckich w liturgii, aby nie byli jedynie jej „słuchaczami” i biernymi świadkami, ale aktywnymi uczestnikami w zakresie, na jaki pozwala kapłaństwo powszechne. Aby zrealizować założony cel, ks. Krakowiak najpierw ukazuje genezę posług wiernych świeckich w liturgii związaną ze święczeniami niższymi. Służą temu trzy pierwsze rozdziały, ukazujące kształtowanie się święceń niższych i związanych z nimi posług do czasu Soboru Trydenckiego. Świadczenia z pierwszych wieków chrześcijaństwa, zarówno ze środowiska rzymskiego (*Tradycja Apostolska* św. Hipolita, papieża; list św. Korneliusza, papieża), jak również galijskiego (*Statuta Ecclesiae Antiqua*), poświadczają występowanie, obok biskupów, prezbiterów i diakonów, takich stopni hierarchii kościelnej, jak: subdiakoni, akolici, ostiariusze, lektorzy, egzorcyci, czy też psalmiści. Początkowo nie wszystkie z wymienionych posług były związane z formalnym ustanowieniem lub przyjęciem „święceń” (zostało to unormowane w późniejszych wiekach).

Pierwszym stopniem święceń, jakie można było przyjąć w starożytności, był ostiariat. Funkcja ostiariuszy polegała na pilnowaniu wejścia do kościoła¹, trosce o czystość miejsca zgromadzenia, otwieraniu i zamykaniu drzwi, zwoływaniu wiernych dzwonami na liturgię oraz strzeżeniu porządku podczas Eucharystii. Kolejnym stop-

¹ Warto przypomnieć, że do czasu „upadku” katechumenatu dorosłych (ok. VI w.), katechumeni nie mieli prawa przebywać na całej liturgii, a do kościołów nie mogły wchodzić osoby odbywające publiczną pokutę.

niem niższych święceń był lektorat. Lektorzy czytali fragmenty słowa Bożego podczas liturgii, a czasem pełnili funkcję posłańców biskupa, zwykle w celu przekazania listów. Miejsce wyżej w ówczesnej hierarchii zajmowali egzorcyci, których misją było przygotowywanie katechumenów do chrztu. W tym celu przekazywali im prawdy doktryny chrześcijańskiej oraz odmawiali nad nimi modlitwy egzorcyzmu, czyli prośby do Boga o uwolnienie przygotowujących się do przyjęcia sakramentów inicjacji chrześcijańskiej od wpływu szatana. Kolejnym stopniem święceń był akolitat. Ci, którzy go przyjęli, mieli różne zadania, m.in. zanosili pokarm więźniom, dostarczali listy biskupa oraz pełnili specjalne zadania podczas liturgii. Do nich należało przygotowanie chleba i ołtarza na Eucharystię². Ostatnim ze święceń niższych był subdiakoniat. Subdiakon pełnił funkcję ścisłych pomocników diakonów. Ze świadectw z pierwszych wieków wiadomo również, że szatą używaną przez subdiakonów była tunika, wyglądem przypominająca dalmatykę, była jednak krótsza i miała upięte rękawy na nadgarstkach, szatą własną akolitów zaś były lniane płaszcze, pod którymi nosili puszki z Najświętszym Sakramentem.

Średniowieczne sakramentarze (od VII wieku) i pontyfikały (od X wieku) poświadczają kontynuację praktyki święceń niższych z pierwszych wieków. W sakramentarzach można odnaleźć nie tylko formuły używane podczas kolejnych święceń, ale także zadania przyjmujących święcenia oraz katalogi uprzywilejowanych dni do udzielania święceń. Księgi liturgiczne z doby średniowiecza poświadczają również, że kandydat przed przyjęciem ostiariatu miał już mieć tonsurę (jej wycięcia dokonywano w kontekście liturgii), która była znakiem przynależności do stanu duchownego, który mężczyźni przed przyjęciem święceń wyższych mogli jednak utracić.

Kamieniem milowym dla święceń niższych był Sobór Trydencki. Warto zauważyć, że jego zadaniem była odpowiedź na poglądy protestantów, kwestionujących wiele prawd wiary, również tych dotyczących sakramentów. Chociaż podczas soboru podnoszono kwestię zasadności istnienia wszystkich święceń niższych (niektóre stały się niepotrzebne, jak np. – wraz z upadkiem katechumenatu – egzorcyci), to sobór potwierdził i utrwalił obowiązujące wówczas rozumienie oraz praktykę święceń niższych³, ustalił zadania wynikające z przyjętych święceń (np. lektorzy uzyskali upoważnienie do czytania Ewangelii, lecz bez pozdrowienia), wprowadził obowiązkowe odstępy czasowe (*interstitia*) między przyjmowaniem kolejnych święceń⁴. Potrydencki pontyfikał oprócz święceń ostiariuszy, egzorcystów, lektorów i akolitów zawierał formuły używane podczas przyjęcia tonsury, która miała obowiązkowo poprzedzać pierwsze święcenia.

² Interesujące zadanie akolitów było związane ze zwyczajem nazywanym *fermentum*. Na znak duchowej łączności z następcą św. Piotra, podczas liturgii sprawowanej przez papieża, akolici roznosili cząstki Ciała Pańskiego do innych rzymskich kościołów.

³ Subdiakoniat (podobnie jak u schyłku średniowiecza) zaliczono do święceń wyższych.

⁴ Przed Soborem Trydenckim niekiedy praktykowano udzielanie kilku święceń niższych jednej osobie podczas jednej celebracji.

Czas zmian związanych ze święczeniami nadszedł wraz z *Vaticanum II*⁵ i reformą liturgiczną przygotowywaną od XIX wieku przez ruch biblijny i liturgiczny. 15 sierpnia 1972 papież Paweł VI wydał list w formie motu proprio *Ministeria Quaedam*⁶, w którym określił nową dyscyplinę w zakresie święceń niższych, tonsury i subdiakonatu, która miała zacząć obowiązywać od 1 stycznia 1973 r. Odwołując się do praktyki z pierwszych wieków chrześcijaństwa, papież stwierdził, że już wtedy wiernym wyznaczano pewne zadania podczas liturgii. Niekiedy ich powierzenie było związane z obrzędem liturgicznym. Wraz z upływem czasu zaczęto traktować ostiariat, egzorcystat, lektorat i akolitat jako elementy procesu, który dzisiejszym językiem należy określić jako formację do kapłaństwa. Paweł VI poprzez *Ministeria Quaedam* zniósł święcenia niższe, a raczej należy powiedzieć, że zastąpił je udzielaniem błogosławieństw do sprawowania posług (*ministeria*) akolity i lektora (zakres ich posług również został określony w dokumencie). Warto zaznaczyć, że posługi te przestały być zastrzeżone kandydatom do kapłaństwa i odtąd mogą je przyjmować świeccy mężczyźni. *De facto* zniknęły funkcje i święcenia ostiariusza, egzorcysty i subdiakona, chociaż nazwa subdiakon może być niekiedy używana na określenie akolity, jeśli tak postanowi konferencja episkopatu. Jednocześnie papież zniósł obrzęd tonsury, czego efektem było uwypuklenie, że włączenie do stanu duchownego jest związane z przyjęciem diakonatu.

Reforma dotycząca zastąpienia święceń niższych przez posługi lektora i akolity wyrastała z eklezjologii przyjętej na soborze, według której należy docenić kapłaństwo powszechne wszystkich wiernych (nazywane również królewskim kapłaństwem) wynikające z chrztu. Jak określono w Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium*, nie tylko wyświęcony prezbiter składa Bogu ofiarę podczas liturgii, ale wszyscy wierni wypełniają swą kapłańską misję przez współdziałanie w ofiarowaniu Eucharystii, życie sakramentalne, modlitwę, walkę ze swym egoizmem, świadectwo życia chrześcijańskiego i miłość wobec bliźnich wyrażającą się w konkretnych czynach (zob. KK 10).

Jednym z postulatów reformy liturgicznej Soboru Watykańskiego II było doprowadzenia wiernych świeckich do pełnego i czynnego uczestnictwa liturgii (zob. s. 49). Ks. Krakowiak w świetle tej zasady interpretuje przemiany historyczne dotyczące zastąpienia święceń niższych przez posługi i funkcje świeckich. Liturgia jest bowiem z jednej strony dziełem Chrystusa, który ofiarowuje się Ojcu w Duchu Świętym, z drugiej zaś jest działaniem całej wspólnoty Kościoła, zarówno duchownych,

⁵ Sobór Watykański II nie miał zamiaru stanowić opozycji do Soboru Trydenckiego. Warto zauważyć, że odbywał się nie tylko w innych czasach, ale również w zupełnie innym klimacie. Zadaniem Tridentinum była odpowiedź na protestanckie herezje, negujące znaczną część katolickiej doktryny. Celem *Vaticanum II* nie była zmiana nauczania Kościoła, ale przekazanie depozytu wiary „w jak najbardziej skutecznej formie” (Jan XXIII, *Przemówienia Na otwarciu II Powszechnego Soboru Watykańskiego II*, 11 X 1962).

⁶ Tekst polski dostępny na: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/motu/ministeria_quaedam_15081972.html (dostęp 06.10.2019).

jak i świeckich. Według emerytowanego profesora KUL pełne uczestnictwo zakłada świadomość liturgii, na którą składa się wiedza o obrzędach oraz współdziałanie w nich. Wyraża się w aktywnym zaangażowaniu całej osoby ludzkiej (ciała, psychiki i ducha). Ponadto uczestnictwo powinno być wspólnotowe, pobożne, owocne oraz łatwe dla uczestników (s. 54). Zewnętrzными znakami aktywnego uczestnictwa są m.in. prowadzenie dialogów z celebransem, wypowiedzianie modlitw (przeznaczonych dla wiernych), wspólny śpiew oraz przyjmowanie określonych postaw ciała i wykonywanie odpowiednich gestów. W świetle publikacji można śmiało wysnuć wniosek, że ze strony instytucjonalnego wymiaru Kościoła uczyniono to, co możliwe, by udział wiernych świeckich w liturgii był uczestnictwem świadomym (podstawy teologiczne, umożliwienie pełnienia różnorodnych funkcji podczas liturgii, etc.), natomiast recepcja zmian nie jest jednolitym procesem, a tempo wprowadzenia zmian zależy od kondycji i świadomości poszczególnych wspólnot Kościoła, zarówno na szczeblu partykularnym, jak również parafialnym. Z pewnością lektura publikacji ks. Krakowiaka przyczyni się do głębszego zrozumienia reformy. Służy temu zwłaszcza rozdział IV, zatytułowany „Teologiczne i prawne podstawy posług i funkcji wiernych świeckich w liturgii”.

Po zmianach wprowadzonych przez reformę liturgiczną Soboru Watykańskiego II wierni świeccy mogą podejmować znacznie więcej posług i funkcji w liturgii niż dawniej (ich omówieniu prof. Krakowiak poświęca rozdział VI publikacji). Należy rozróżnić posługi (*ministeria*) i funkcje (*munera/officia*). Posługi pełnią lektorzy i akolici, którym mogą być one albo zlecone na stałe z ustanowienia (*instituti*) biskupa, albo poszczególne osoby mogą być do nich wyznaczone (*deputati*) przez głównego celebransa, np. tylko do jednej celebracji. Poza posługami wyróżniamy funkcje: lektora (nie jest tożsamy z posługą lektora), psalterzysty i kantora, ministrantów, ceremoniarza, kościelnego, komentatora, chóru, scholi i organisty. Funkcje nie są ustanowione na stałe. Poza posługami i funkcjami należy wyróżnić urzędy, które są szerszym pojęciem niż funkcje i posługi, przynależą im bowiem zadania nie tylko odnoszące się do liturgii, ale również do innej działalności na rzecz Kościoła (np. katechiści, asystenci pastoralni etc.). Gdy w opinii publicznej niekiedy podnoszone są głosy o dyskryminacji kobiet w Kościele, warto zaznaczyć, że funkcje w liturgii nie są zastrzeżone tylko dla mężczyzn (o możliwościach zaangażowania kobiet w funkcje liturgiczne ks. Krakowiak pisze na s. 104-108).

Obecnie, gdy coraz częściej można usłyszeć o kryzysie powołań, mierzonym m.in. liczbą mężczyzn wstępujących do seminariów duchownych, należy pamiętać, że w nadzwyczajnych sytuacjach, czyli np. gdy brakuje kapłanów, pewne funkcje w liturgii mogą spełniać osoby świeckie. Aby przypomnieć sobie teologiczne i prawne podstawy ich zaangażowania oraz zadania, jakie mogą pełnić, warto sięgnąć do rozdziału VII recenzowanej książki, w którym autor, sięgając do najnowszych dokumentów kościelnych, wyjaśnia chociażby, kiedy i w jaki sposób świeccy mogą pełnić nadzwyczajne funkcje (*officia extraordinaria*) w liturgii, takie jak: prowadzenie liturgii

słowa Bożego, udzielanie chrztu, asystowanie przy zawieraniu sakramentu małżeństwa, prowadzenie liturgii pogrzebu (oczywiście poza Eucharystią) czy też sprawowanie posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii św.

Lekturę książki *Święcenia niższe, posługi i funkcje wiernych świeckich w liturgii* warto polecić nie tylko osobom naukowo zajmującym się historią i teologią liturgii, lecz wszystkim tym, którzy uczestniczą w liturgii. Wierni świeccy, dzięki lekturze omawianej publikacji, mogą dostrzec, jak wielkie możliwości zaangażowania w liturgię stoją przed nimi, duchowni zaś, którzy niekiedy mogą być przemęczeni swym zaangażowaniem w liturgię, mogą przypomnieć sobie, że nie wszystko muszą (a nawet nie powinni) wykonywać sami, gdyż liturgia ze swej natury jest działaniem całej wspólnoty Kościoła. Zaletą pozycji jest również przystępny język, zrozumiały dla każdego czytelnika. Godną zauważenia cechą publikacji jest fakt, że jej autor jest nie tylko osobą, która opisuje zmiany w liturgii, omawiając źródła teologiczne, lecz bezpośrednim świadkiem zmian, jakie miały miejsce w Kościele po Soborze Watykańskim II.

KS. ANDRZEJ MEGGER

PRAWO LITURGICZNE KOŚCIOŁA ŁACIŃSKIEGO

Ks. Marcin KOŁODZIEJ, *Prawo liturgiczne Kościoła łacińskiego*, Wrocław: KPKiPW PWT 2019, ss.196. ISBN 78-83-63642-74-7.

DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rt.2019.66.8-12>

Liturgia, jako zbawcza przestrzeń działania Boga, nie jest czynnością prywatną, ale należy do całego Kościoła, który się w niej urzeczywistnia. Jako taka wymaga pewnych norm i zasad regulujących i porządkujących celebrację świętych obrzędów. Tę funkcję spełnia prawo liturgiczne, które nie jest celem samym w sobie, ale odgrywa istotną rolę służebną wobec misterium uobecnianego w liturgii. Normy prawa kościelnego w zakresie liturgii chronią to, co w liturgii pochodzi z Bożego ustanowienia i jest niezmiennie, a z drugiej strony strzegą tych elementów, które w zakresie dopuszczalnych akomodacji czy adaptacji mogłyby zostać zniekształcone, a tym samym przeczyć istocie i naturze liturgii.

Wśród licznych publikacji z zakresu teologii i liturgiki pojawiających się na polskim rynku wydawniczym niewiele z nich podejmuje zagadnienie prawa liturgicznego. Jedy-

Ks. dr ANDRZEJ MEGGER – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Teologii, Instytut Nauk Teologicznych, Sekcja Liturgiki i Homiletyki, Katedra Teologii Liturgii, adiunkt; adres do korespondencji – e-mail: amegger@kul.pl